

Svæðisskráning fornleifa í Borgarfirði norðan Skarðsheiðar

FRAMVINDUSKÝRSLA I.

Adolf Friðriksson & Orri Vésteinsson

FS-9503

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS

1995

Inngangur

Samkvæmt þjóðminjalögum ber að skrá fornleifar áður en skipulagstillögur eru staðfestar. Skráning fornleifa hefur verið með ýmsum hætti gegnum árin og allur gangur á hvort tekið hefur verið tillit til skipulagsgerðar eða annara þarfa sveitarfélaga og framkvæmdaaðila. Fornleifastofnun Íslands hefur nú um nokkura ára bil annast skráningu fornleifa fyrir sveitarfélög er vinna að skipulagsgerð og hefur í því sambandi verið unnin mikil þróunarvinna þar sem lögð hefur verið áhersla á að gera fornleifaskráningu ódýrari en jafnframt markvissari á þann veg að niðurstöður hennar komi að góðum notum á ýmsum sviðum, s.s. við fræðistörf, ferðamennsku og fyrirhugaðar framkvæmdir.

Fornleifaskráningu er skipt í þrjú stig og fylgja þau hinum þremur stigum skipulagsvinnu. Svæðisskráning er gerð fyrir svæðisskipulagsgerð, aðalskráning fyrir aðalskipulagsgerð og deiliskráning fyrir deiliskipulagsgerð. Svæðisskráning felst í öflun heimilda um fornleifar á viðkomandi svæði og söfnun gagna sem gefa margvíslegar vísbendingar um menningarminjar. Markmið svæðisskráningar er að gefa heildaryfirlit um ástand og eðli menningarminja á skipulagssvæðinu, finna og skilgreina svæði og staði sem eru sérstaklega athyglisverðir eða í sérstakri hættu og vera undirbúningur undir aðalskráningu fornleifa. Aðalskráning felst í vettvangsvinnu og miðar að því að staðsetja og kortleggja einstaka minjastaði og lýsa þeim á skipulagan hátt. Deiliskráning er síðan nákvæmari úttekt á litlu svæði og er unnin samhliða áætlanagerð um endanlega ráðstöfun jarðnæðis.

Um svæðisskráningu

Við hefðbundna fornleifaskráningu hefur fyrst og fremst verið leitast við að finna og staðsetja einstakar rústir sem sýnilegar eru á yfirborði. Ekki var reynt að grennslast fyrir um hvar fornleifar gætu leynst þó þær séu ekki sýnilegar á yfirborði, en ætla má að meginþorri minja á Íslandi sé hulinn sjónum. Til að ráða bót á þessu hafa verið þróaðar aðferðir til að áætla staðsetningu menningarminja en það er mikilvægt bæði frá vísindalegu sjónarmiði og nauðsynlegt ef forðast á röskun minja við framkvæmdir. Annarsvegar er um að ræða leit að

vísbendingum um staðsetningu einstakra menningarminja, einkum með stuðningi gamalla túnakorta og örnefnaskráa. Hinsvegar eru óbeinar vísbendingar um byggð og búsetu en með því að fá yfirlit um hvar byggð hefur verið má gera sér allgóða hugmynd um umfang og eðli menningarminja sem þeirri byggð hafa fylgt jafnvel þó þeirra sjái ekki stað lengur.

Við upphaf svæðisskráningar fornleifa er gefið yfirlit um sögu byggðar, skilgreindar jarðir og takmörk þeirra og gert yfirlitskort yfir staði þar sem vitað er að búið hafi verið. Helstu heimildir eru jarðabækur frá ýmsum tímum, sölubréf og landamerkjalyásingar. Þá er farið skipulega yfir vísbendingar um menningarminjar á hverjum stað, þ.e. túnakort og örnefnaskrár. Að því loknu er leitað í beinum heimildum um fornleifar þ.e. eiginlegum fornleifaskýrslum og ýmiskonar lýsingum í ferðabókum og héraðssöguritam.

Að gagnaöflun lokinni liggur fyrir skrá um þekktar minjar á skipulagssvæðinu og er á grundvelli hennar gert gróft minjakort. Gerð er lýsing á menningarminjum svæðisins og reynt að draga fram sérkenni þess. Svæði og staðir sem athyglisverðir teljast eru skilgreind og merkt á kort. Síðast eru gerðar tillögur um rannsóknir, hagnýtingu og kynningu minja á svæðinu en þann verkþátt þarf að vinna í samhengi við aðrar skipulagstillögur. Á grundvelli þeirra upplýsinga sem safnað er, er einnig reynt að leggja mat á ástand minjastaða og skilgreina þá hættu sem þeir kunna að vera í og síðan gerðar tillögur um úrbætur. Þar sem minjastaðir eru í hættu vegna fyrirhugaðra framkvæmda sem skipulagstillögur gera ráð fyrir, er gerð sérstök úttekt og tillögur um aðgerðir.

Svæðisskráning fornleifa í Borgarfirði norðan Skarðsheiðar

Í tilefni af svæðisskipulagsvinnu í Borgarfirði norðan Skarðsheiðar, er nú unnið að svæðisskráningu fornleifa á skipulagssvæðinu, þ.e. í Andakílshreppi, Skorradalshreppi, Lundarreykjadalshreppi, Reykholtshreppi og Hálsahreppi. Verkið er unnið af Adolf Friðrikssyni og Orra Vésteinssyni fyrir hönd Fornleifastofnunar Íslands er kostar jafnframt verkið að einum þriðja hluta. Undirbúningur að verkinu hófst í febrúar 1995. Gagnaöflun fór fram í júnímánuði og hefur öllum grundvallarheimildum verið safnað, þ.m.t. túnakort og gögn um jarðir og skiptingu þeirra. Búið er að skipta svæðinu í jarðir og skilgreina takmörk þeirra og unnið er að öflun og úrvinnslu örnefnaskráa.

Í næsta áfanga verður gagnasöfnum lokið. Þá verða jafnframt lögð drög að samræmingu skipulagstillagna við árangur fornleifakönnunarinnar. Gefið verður stutt yfirlit yfir fornleifar svæðisins í heild. Í lokaskýrslu verða heildarniðurstöður birtar ásamt skrá yfir þekktar

fornleifar og kort er sýna legu þeirra.